

Ю. Тумак

**ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЯК ОДИН ІЗ
ПРОВІДНИХ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО
ПОЖЕЖНО-ГІМНАСТИЧНОГО ТОВАРИСТВА «СІЧ» НА БУКОВИНІ
(ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

Анотація. У світлі проблем галузі фізичної культури і спорту актуальним стає вивчення досвіду фізичного виховання всіх верств населення в різні історичні періоди. Узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду з порушеної проблеми допоможе краще проаналізувати ті зміни, які відбувалися в системі різних етнічних територій, виявити їхні причини та спроектувати перспективні напрями забезпечення ефективного розвитку на майбутнє. Отже, метою статті визначено аналіз аспектів фізичного виховання дітей та молоді в краї з ціллю використання історичного досвіду в сучасних умовах. Саме його виокремлено як один із основних напрямів діяльності українського пожежно-гімнастичного товариства «Січ» на буковинських землях у перші десятиріччя ХХ ст.

Ключові слова: товариство, пожежна справа, напрям, діяльність, вправи.

Ю. Тумак

**ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ КАК
ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
УКРАИНСКОГО ПОЖАРНО-ГИМНАСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА
«СИЧ» НА БУКОВИНЕ (НАЧАЛО ХХ СТ.)**

Аннотация. В свете проблем физической культуры и спорта актуальным становится изучение опыта физического воспитания всех слоев населения в разные исторические периоды. Обобщение тематического отечественного и зарубежного опыта поможет лучше проанализировать те изменения, которые происходили в системе различных этнических территорий, выявить их

причини і спроектувати перспективні напрямки забезпечення ефективного розвитку на майбутнє. Таким чином, метою статті визначено вивчення аналізу аспектів фізичного виховання дітей і молоді в країні з метою використання історичного досвіду в сучасних умовах. Саме фізичне виховання виділено як одне з основних напрямків діяльності українського пожежно-гімнастичного товариства «Січ» на буковинських землях в перші десятиліття ХХ в.

Ключові слова: товариство, пожежна справа, напрямки, діяльність, заняття.

Y. Tumak

PHYSICAL EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH AS ONE OF THE MAINS OF LINE OF ACTION OF UKRAINIAN GYMNASTIC-FIRE SOCIETY «SICH» IN BUKOWINA (early XX century).

Annotation. In light of the problems the field of physical education and sport is important to study the experience of physical education of all groups in different historical periods. Summary of domestic and international experience with the problems raised will help to better analyze the changes that have occurred in the system of different ethnic areas, identify their causes and design perspective directions of effective development in the future. Thus, the purpose of the article the analysis of aspects of physical education of children and youth in the province for the purpose of using historical experience in the modern world. It was his singled out as one of the main activities of Ukrainian Fire gymnastic society «Sich» in Bukovina lands in the early decades of the twentieth century.

Keywords: society, fire-fighting, direction, activity, exercise.

Постановка проблеми. В умовах державотворення в Україні докорінно переглядаються концептуальні та методологічні засади розвитку теорії й практики фізичного виховання сучасних школярів. Загальноосвітня школа поступово відходить від ізоляції фізкультури як навчальної дисципліни,

унеможливлуючи її підміну в загальному комплексі з іншими предметними уроками. Відповідно до цього актуальним стає вивчення досвіду проведення занять з фізкультури в різні історичні періоди розвитку загальноосвітньої школи в Україні. Неабиякий інтерес викликає й європейський контекст проблеми дослідження в аспекті теоретично-методичних надбань зарубіжних педагогів. Відтак узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду з порушеної проблеми допоможе краще проаналізувати ті зміни, які відбувалися в навчально-виховному процесі шкіл різних етнічних територій, виявити їхні причини та спроектувати перспективні напрями забезпечення ефективного розвитку на майбутнє.

Окремі аспекти розвитку системи фізичного виховання школярів у Буковинському регіоні досліджуваного періоду, а саме фізичну культуру і спорт у контексті розвитку освіти вивчали І. Кобилянська, Д. Пенішкевич, І. Петрюк та ін.; особливості діяльності фізкультурно-спортивних товариств розглядали Н. Гнесь, О. Цибанюк, В. Мужичок; умови впровадження фізичної культури в навчально-виховний процес школи аналізували А. Вихрущ, Б. Ступарик, Д. Дринда, Д. Герцюк, Л. Дерев'яна та ін., дидактичні аспекти означеної проблеми вивчали Т. Завгородня, В. Шулякевич, І. Ковальчук та ін.

Науковці розглядали такі важливі складові окресленої проблеми: еволюція впливів передових педагогічних ідей європейських освітніх систем на теорію і практику шкільництва Буковини; суперечності між реформаторською і традиційною педагогікою; шляхи ефективного використання досвіду громадських товариств у всебічному вихованні шкільної молоді та ін. Водночас проблеми, які супроводжували фізичне виховання школярів як основний напрям діяльності громадських товариств у II половині XIX – початку XX століття потребують подальшого ґрунтовного вивчення з огляду на низку актуальних причин. Аналіз сутності означених аспектів уможливить по-новому оцінити й спроектувати вплив надбань теоретиків і практиків фізичної культури і спорту на ефективне формування

навичок здорового способу життя в сучасних учнів класів загальноосвітньої школи як у міській, так і в сільській місцевості.

Мета статті – проаналізувати аспекти фізичного виховання дітей та молоді в краї як напрям діяльності українського товариства «Січ».

Виклад основного матеріалу. Історики, дослідники товариського руху в краї (М. Гуйванюк, О. Добжанський, О. Масан), наголошуючи на факті розмах національного руху на Буковині II половини XIX – початку XX ст., зокрема українського, визначали факт пасивного спостереження сільського населення, зокрема молоді, за цим процесом. Прагнення активної діяльності по згуртуванню селянства, піднесенню його освітнього та культурного рівня створило певний новий рівень національної свідомості, як сформулювався у потужному січовому русі.

В перші роки XX ст. швидке розповсюдження цієї ідеї розпочинається на Буковині. Перша крайова „Січ” була організована у Кіцмані в 1902 р., друга – постала 4 жовтня 1903 року в м. Вашківці. Ініціаторами їх заснування стали відомі буковинські діячі О. Безпалко, І. Герасимович, Ю. Лисан та інші. У відкритті «Січі» у Вашківцях взяли участь К. Трильовський, проф. С. Смаль-Стоцький та О. Попович. Вже в 1905 році в «Союз Січей» вступило 63 буковинські осередки [1, С. 213.]. Криза січового руху 1905-1907 рр. призвела до зміни керівництва та результатом цієї зміни стала активізація діяльності «Січей». Влітку 1909 р. в краї діяли 98 осередків, них 25 розвивались успішно, робота 37 оцінювалась добре, 16 – мали певні організаційні проблеми, і лише 10 – існували на папері. Станом на той період товариства нараховували більше 5 тисяч членів. В краї діяли як потужні (понад 200 членів), так і малочислені організації: вісімнадцять спілок об’єднували по 80 осіб та двадцять одна – більше 50 учасників [2, С.3]. Вже у 1914 р. на Буковині налічувалось 114 організацій.

Запровадження здорового способу життя серед українського селянства, ефективної системи пожежегасіння у сільській місцевості, загальної дисципліни стали основними завданнями пожежно-гімнастичного товариства

«Січ». Адже першочерговим завданням «Січі» стала боротьба з антимілітарними настроями українського селянства та підготовка української громадськості Буковини до збройної боротьби за власну державну незалежність.

Перші буковинські спілки керувались статутом, укладеним К. Трильовським для завальської «Січі». Масовий характер розповсюдження січової ідеї спричинив потребу видруку власного статуту.

Проте статут «Статут товариства гімнастичного і пожежного» (1904) був передруком, щоправда з певними змінами та доповненнями. §3 цього статуту зазначав основною складовою мети ширення „замилування до вправ тілесних та атлетичних» [3, Арк. 4].

Таблиця 2.1

Гене́за напрямів діяльності і засобів вирішення статутних завдань «Січей» Буковини 1904-1905 рр. [5].

Назва організації, розташування та рік створення	Напрями діяльності	Засоби
Товариство гімнастичне і пожежарне «Січ» с. Пядиківці Кіцманського повіту (1904)	<i>Пожарницька діяльність, створення бази інвентарю Фізкультурно-оздоровча діяльність Виховна діяльність та пропаганда січової ідеї</i>	Створення та утримання протипожежного інвентарю. Організація: <ul style="list-style-type: none"> • занять гімнастичними та пожежними вправами; • прогулянок та походів; • забав і танців; • музично-декламаторських та театральних заходах. Утримання хору, читальні і бібліотеки. Організація освітніх курсів, відчитів та лекцій.
Гімнастичне товариство «Січ» в м. Чернівці	<i>Розвиток фізичної культури і спорту Пропаганда січового руху</i>	Розвиток гімнастики як масового виду спорту. Організація занять: пожежними вправами, стрільбою, їздою верхи та на велосипеді, плаванням, веслуванням, боротьбою; танцями. Фінансування друку фахових часописів та творів, їх передплата та розповсюдження.
Союз Січей Буковини (1905)	<i>Виховна та освітня діяльність</i>	Відновлення курсів ліквідації неписьменності; Заснування рухомих січових бібліотек.

	<p><i>Пропаганда січового руху</i> <i>Реклама здорового способу життя</i> <i>Боротьба з пияцтвом</i></p>	<p>Регулярне проведення лекцій на суспільно-політичну, культурно-освітню та господарську тематику. Видавництво власних січових часописів і календарів («Вісті з Січі», «Приятель») Влаштування загально крайових січових з'їздів; Організація пожежно-гімнастичних курсів. Поширення літератури антиалкогольного спрямування; Створення братств тверезості.</p>
--	--	---

Для досягнення цієї мети товариство зобов'язувалось: «...а) набувати і удержувати прибори пожежні, б) дбати о вправи членів в уживанню сих приборів і взагалі в гашенню і льокалізованню вогню, в) вправи гімнастичні і атлетичні, г) уструювати публічні походи, забави і танці, д) удержувати хор, читальню і бібліотеку, е) удержувати курси науки, відчити і виклади для членів» [там само].

Аналіз статутів буковинських «Січей», заснованих на початку ХХ ст. дозволяє стверджувати що з часом в засадничі параграфи впроваджувались певні зміни, що відповідали запитам громади, часу, регіону, зацікавлень членів товариства. Проте напрями діяльності товариства лише урізноманітнювались: поруч із сталими – розвитком пожежницької діяльності, освітньо-виховною діяльністю, пропагандою січового руху з'являються сприяння фізичній культурі і спорту, реклама здорового способу життя та антиалкогольна боротьба.

За статутом членом товариства міг бути кожний мужчина, якщо він фізично здоров, адже до гасіння пожежі допускались лише дорослі чоловіки.

Проте фізично готуватись до такої діяльності, на думку січовиків, необхідно було з дитинства.

Поряд із протипожежною і курсовою діяльністю, одним із найважливіших завдань «Січей «Січ» полягало у вихованні національної гідності, почуття патріотизму серед широких кіл українського селянства. Важливе місце у цьому відводилось фізичному вихованню дітей та молоді
Теорія та методика управління освітою, №10, 2013

шляхом тренування витривалості, організованості, рухливості, підпорядкування, а при необхідності – вміння взяти на себе роль керівника. Такі ідеї наштовхувались на значний опір селянства, яке було впевнене, що тільки сільськогосподарські роботи корисні для людей. І, як наслідок, інші фізичні вправи є марною тратою часу. Тому впровадження у повсякденне життя гімнастики вимагало чіткої мотивації, науково обґрунтованої методики і регламентування спортивних вправ. На противагу муштрі, що проводилась інструкторами-колишніми військовими, січовики розробили власні спеціальні вправи. Синтез вправ польських і чеських товариств, доробок українського „Сокола” став базою таких гімнастичних комплексів.

Для оприлюднення комплексів та збільшення кола зацікавлених зразки вправ подавалися у тогочасних січових виданнях: «Вісті з Січи», «Приятель», «Зоря», «Січові вісті», «Отаман», щоправда більшість з них видавалися в Галиччині.

Січовики використовували музичний та мовний супровід. Найпопулярнішими були вправи у такт пісень «Гей, там на горі «Січ» іде» з топірцями та «Січовий поклик» – вільноруч (авторка слів Костянтина Малицька – Ю. Т.). Наведемо текст «Січового поклику».

Не миритись, милі братя,
А боротись нині нам,
Бо шаліє кат завзятий,
Смерть голосить козакам.
Гей, у бій ставаймо разом,
Грудь при груди до ряду!
Кров життя не жаль віддати
За народ і Вітчину.
Гей, у «Січи» товариство!
Кличе сурма кошова
Най воскресне запорожців
Давня слава та грімка!

Разом, браття, під прапор наш,
Най нас клич єго веде;
Тільки смілі пут не знають,
Тільки смілих воля жде! [].

Ритмічна побудова вірша як найкраще відповідала руховій схемі 1-2-3-4, яка є оптимальною для виконання фізичних вправ середньої та високої складності, особливо для дітей та молоді.

В період 1904-1907 рр. у Снятинському та Косівському повітах Галичини, гірських районах Буковини було заборонено гуцульські топірці. При чому в галицькому краї ця заборона була чіткою і конкретною, а в буковинських селах – не прямою, завуальованою. Тому січовики почали використовувати дерев'яні палиці та списи. Такий спортивний інвентар сподобався січовикам в інших повітах. Особливо він став в нагоді в заняттях з дітьми та молоддю. Майже одразу після початку використання лікарі відмітили позитивний вплив занять із гімнастичними палицями: «Давно говорили про хвороби хребта, що переслідували наших дітей. Саме ці палки дозволили контролювати рівність спини» [n].v cfvj

Ще одним засобом фізичного виховання дітей та молоді у «Січах» були активні ігри, які розвивали спритність, кмітливість, швидкість, витривалість тощо. Галичани визначали найпопулярнішими такі ігри як «Рибак», «Чорний лицар», які оприлюднювались у січових часописах. Буковинські осередки розвивали значну кількість власних регіональних ігор, деякі з них власної назви не мали, проте групувались або за видом фізичної активності: ігри з стрибками, ігри з бігом, для орієнтування в просторі тощо, або типом інвентарю, що використовувався. Для прикладу наведемо ігри із довгим шнуром. Загальною вимогою для цієї групи ігор стала довжина шнура – 5 м. Двоє гравців, взявши шнур за кінці, обертають його так, що середина шнура торкається землі. Завдання учасників перебігти на іншу сторону майданчика, не зачепивши шнур. Завдання ускладнюється, коли подолати майданчик необхідно парами, трійками, четвірками.

Наступний варіант гри з шнуром пропонував виконувати наступне завдання: перестрибувати через шнур, що обертається на висоті від 10 до 50 см або нахилитися (присідати) під шнуром.

Довгою мотузкою обмежували рух гравців ще однієї буковинської січової гри: «Зберись ланкою». Значний за розміром майданчик обмежувався умовно. Гравці, поділені на 2 команди, вільно розташовані, повинні були подолати перепони, штучно зроблені мотузками і зібратись у центрі майданчика. Перемагала та команда, всі гравці якої збирались разом раніше за суперників. Архівні дані дозволяють стверджувати, що такі ігрові заняття були дуже популярними серед буковинської молоді. Переможці ставали лідерами серед юнаків та дівчат. Такі заходи охоплювали майже все молоде населення і тривали деколи більше 3-4 години.

В товариствах, членами яких були українські студенти та робітнича молодь, крім гімнастичних вправ пропагувались і активно розвивались футбол, боротьба (дужання), перетягування каната, праобраз сучасного пауерліфтинга – піднімання мішків, бочок, наповнених водою, саморобних гир. Необхідно зазначити, що заняття з обтяженням за своїми характеристиками відповідають сучасним вимогам основної форми фізичного виховання: систематичність (силові тренування проводились двічі на тиждень), зацікавленість в заняттях певної сталої за віком і статтю спільноти (хлопці віком від 15 років), наявність обов'язкових складових частин. Власний досвід інструкторів, публікації в фахових часописах, оприлюднення інновацій на курсах, структурування уроків гімнастики в школах дозволяли використовувати розділ тренування або заняття на структурні компоненти: «а) розминка – рухи, що забезпечують прискорення кровотоку; б) частина вправи якої слугують розвитку сили, рівноваги тощо» [3]. В другій частині крім силових вправ обов'язковими були ходьба і біг, повзання й лазання, виси та опори; стрибки в довжину, висоту, глибину [там само].

У заключній, третій частині, використовували заспокійливі вправи, командні ігри та розваги, виконання вправ і рухів із співом, вправи-жарти [4].

З метою ефективної діяльності під час гасіння пожеж та підготовки фахівців для роботи з підростаючим поколінням К. Трильовський запропонував проводити курсову підготовку інструкторів з пожежної та гімнастичної підготовки для січових товариств. До організації таких курсів К. Трильовський залучив працівників державної пожежної служби та колишніх військових айстро-угорської армії. Такі курси проводились декілька раз на рік, частіше в Станіславові, Коломиї та Чернівцях. Крім елементів пожежної справи – основами керування вогню, правилам експлуатації і ремонту пожежного інвентарю, на заняттях вивчались засади анатомії та фізіології, першої медичної допомоги. Практична частина завжди включала в себе вивчення нових січових ігор, комплексу гімнастичних вправ, опрацювання складних елементів.

Цікаво, що курси які проводились на теренах Буковини і Галичини збирали січовиків із всіх куточків західно-українських земель, так 1-3 квітня 1903 року відбувся пожежний курс, в якому взяло участь 48 зацікавлених, з них 10 – делегати «Січей». У пожежно-гімнастичних курсах, що проводились в Коломиї, брали участь делегати більшості спілок: 5-7 жовтня 1907 року чергові січові курси зібрали 23 січовика.

Результатом успішно завершених курсів було право інструктувати охочих у власних осередках.

Але, незважаючи на такі результати, у перші роки на такі курси регулярно делегували своїх представників лише 1/3 «Січей». Причинами такого становища стали значні транспортні витрати, висока плата за навчання, низький рівень виконавської дисципліни та відсутність засобів дисциплінарного впливу.

Завданням новостворених «Повітових Січей» стало визначення шляхів покращення цієї ситуації. По-перше, відвідування курсів від тепер стало обов'язковим, а по-друге, при потребі інструктори повітових «Січей»

виїжджали у віддалені села з метою надання необхідної методичної та практичної допомоги. Так, протягом 1908 року інструктори чернівецьких пожежно-гімнастичних січових курсів відвідали села Сучавського повіту, в тому числі і в Гурагуморі, Сторожинецького та Вижницького регіону.

До програми пожежно-гімнастичних січових курсів постійно входили спортивні вправи. Інструкторами здебільшого були військові австрійської армії у відставці – В. Урдейчук, О. Довганюк. Щоправда, спочатку їх запрошували з Коломийщини.

Отже, підвищення кваліфікації існуючих та підготовка нових кадрів для організації фізичного виховання дітей та молоді не була виокремлена статутом товариства «Січ» як один із провідних напрямів діяльності організації. Проте підготовка професійних

Після румунської окупації краю (1918) діяльність «Січей» на Буковині була заборонена.

Висновки. Аналіз статутів буковинських «Січей» початку ХХ ст., звітних документів, статей в місцевих газетах та часописах дозволяє стверджувати, що з часом в засадничі параграфи впроваджувались певні зміни, що відповідали запитам місцевої громади, часу, регіону, зацікавленням членів товариства. А саме: напрями діяльності товариств лише урізноманітнювались: поруч із сталими – розвитком пожежарницької діяльності, освітньо-виховною діяльністю, пропагандою січового руху з'являються сприяння фізичній культурі і спорту, реклама здорового способу життя та антиалкогольна боротьба.

Література:

1. Вісті // Руська Рада. – Чернівці. – 1905. – 15(2) липня. – С. 213.
2. Новини краю // Громадянин. – Чернівці. – 1909. – 20 листопада. – С.3.
3. ДАЧО (Державний архів Чернівецької області). – Ф. 3. – Краевое управление Буковины. – Оп. 2. – ед. хр. 26037. – 14 л.

4. Січковий співаник / Упорядник Кирило Трильовський. – Відень: Друкарня „Адрія”, 1921. – 96 с.
5. Гімнастичне товариство „Січ” в м. Чернівці // Народна справа. – Чернівці. – 1908. – №9.– С.2.